

Vpliv matrine zaposlitve pred otrokovim prvim letom starosti na otrokov razvoj navezanosti

ZLATKA CUGMAS

POVZETEK

V članku predstavljam sintezo ugotovitev številnih raziskovalcev otrokovega razvoja navezanosti, pri čemer se omejujem na problem vpliva matrine zaposlitve v času otrokovega prvega leta starosti na otrokov razvoj občutka varnosti v odnosih navezanosti. Ugotavljam, da so rezultati različnih raziskav pogosto neskladni. Ali je zaposlitev matere v zgodnjem obdobju otrokovega življenja negativna za razvoj otrokove navezanosti ali ne, je odvisno od številnih dejavnikov, v članku pa podrobno opisujem predvsem naslednje: materino zadovoljstvo s svojo socialno vlogo, materino anksioznost zaradi ločenosti od otroka in otrokovo starost, ko se po porodniškem dopustu mati ponovno vrne na delo.

ABSTRACT

THE INFLUENCE OF THE MOTHER'S EMPLOYMENT ON A CHILD'S ATTACHMENT IN THE FIRST YEAR OF LIFE

The paper presents the synthesis of findings by a number of researchers on the development of child's attachment. These are limited to the issue of the mother's employment during the first year of her child's life and to the child's development of a sense of security in an attachment relationship. My conclusion has been, that the results of various researches have been frequently incompatible. Whether the mother's employment in the earliest period of a child's life has negative influence on the development of a child's attachment or not, depends on many factors. The paper deals in detail with the following: the mother's satisfaction with her social role, her anxiety caused by the separation from the child and the child's age at which the mother resumes work after her maternity leave.

UVOD

Številne raziskovalce otrokovega razvoja je pritegnil problem otrokovega obnašanja pri ločitvi od svojih staršev in pri ponovnem snidenju z njimi. Ainsworth s sodelavci (po Braungart in Stifter, 1991) je oblikoval laboratorijski postopek preverjanja tovrstnega otrokovega obnašanja, ki je znan pod imenom "tuja situacija". Na osnovi tega postopka so raziskovalci ugotovili, da obstajajo pomembne individualne razlike pri otrocih, starih eno do dve leti, v reakcijah na sicer kratkotrajno ločitev od matere. Osnovni postulat teorije navezanosti, v zvezi s katero je tudi najpogosteje omenjeno ime Ainswortha in kolegov, je, da je obnašanje otroka pri ločitvi in ponovnem snidenju z materjo v "tuji situaciji" odraz občutka varnosti, ki ga je otrok uspel razviti v prvem letu starosti v odnosu navezanosti do matere. Le mati, ki je dovolj občutljiva za otrokove potrebe in ki ustrezno reagira na otrokove signale, omogoča svojemu otroku razvoj občutka varnosti. Sklepamo lahko, da so matere, ki se zaposlijo že pred otrokovim prvim letom starosti in oddajo otroka v varstvo drugim osebam, omejene pri zadovoljevanju otrokovih potreb po varnosti. Na osnovi pregleda dela novejših psihološke literature sem želela odgovoriti na vprašanje, kakšen vpliv ima materina zaposlitev pred otrokovim prvim letom starosti na otrokov razvoj navezanosti.

POVEZANOST MED MATERINO ZAPOSILITVIJO V ZGODNJEM OBDOBJU OTROKOVEGA ŽIVLJENJA IN OTROKOVIM OBNAŠANJEM DO STARŠEV PO PRVEM LETU STAROSTI

Kot navajajo Barglow, Vaughn in Molitor (1987), večina raziskav kaže, da je zaposlitev matere pred otrokovim prvim letom starosti pomembno povezana s tem, da se otrok po prvem letu starosti izogiba materi. Blehar (1974; po Barglow, Vaughn in Molitor, 1987) navaja, da dvo- in triletni otroci, ki so bili pravkar vključeni v dnevno varstvo, v situaciji, ko so izpostavljeni klasični "tuji situaciji", s svojim vedenjem kažejo odsotnost občutka varnosti, ki ga zagotavlja ustrezen odnos med otrokom in materjo. Teh ugotovitev druge raziskave niso mogle potrditi. Bolj enotne so ugotovitve, da zaposlitev matere pred otrokovim prvim letom starosti negativno vpliva na razvoj otrokove navezanosti. Avtorji Barglow, Vaughn in Molitor (1987) so želeli preveriti, v kolikšni meri je možno omenjeno ugotovitev splošiti.

Za številne predhodne raziskave drugih avtorjev je namreč značilno, da obravnavajo rizične populacije, male vzorce, ne obravnavajo razlik v razvoju otrokovega občutka varnosti glede na vrste varstva, ki se odvija v odsotnosti matere (varstvo na domu, varstvo zunaj doma itd.), ali ne kontrolirajo, koliko ur na teden je mati ločena od otroka zaradi zaposlitve. V raziskavi, ki so jo izvedli avtorji Barglow, Vaughn in Molitor (1987), so sodelovali otroci in matere srednjega družbenega razreda, nerizična skupina. Matere so se zaposlile v obdobju najmanj štirih mesecev pred otrokovim prvim letom starosti. Za otroka je skrbela oseba, ki z otrokom ni bila v sorodstveni zvezi, varovala pa je otroka na otrokovem domu. Avtorji raziskave sicer niso zbrali podatkov o kvaliteti tega varstva, a matere so poročale, da je tovrstna varuška najboljše nadomestilo za njih same. Ker so druge raziskave pokazale, da ni nepomembno, koliko časa je mati odsotna od doma, so v raziskavi sodelovale le matere, ki so bile zaposlene poln delovni čas. Kontrolno skupino pa so predstavljale matere, ki so bile doma, njihova osnovna zaposlitev je bila, da so skrbele za otroka. Zaradi plačane ali neplačane zaposlitve niso bile nikoli odsotne več kot 4 ure na teden od doma.

Matere so izpolnile več vprašalnikov glede njihovega lastnega vedenja (koliko spodbujajo neodvisno oz. odvisno vedenje pri otroku, v kolikšni meri zahtevajo kontroliranje otroka; merile so se različne osebnostne lastnosti mater, anksioznost, zaznavo otrokovih potez itd.) in glede vedenja, ki ga je otrok pokazal do svojega prvega leta starosti. Pri 12-13 mesecev starosti so bili otroci izpostavljeni klasični "tuji situaciji".

Rezultati raziskave so pokazali, da se obnašanje, osebnostne lastnosti in percepcija otroka ne razlikuje pomembno pri materah, katerih otroci v "tuji situaciji" kažejo izogibanje materi, in materah, katerih otroci kažejo občutke varnosti.

Rezultati raziskave avtorjev Barglow, Vaughn in Molitor (1987) so pokazali, da se v "tuji situaciji" izogiba materi pomembno več otrok, katerih matere so se zaposlile pred njihovim prvim letom starosti, v primerjavi z otroki, katerih matere so bile doma, saj niso bile zaposlene. Zanimivi pa so rezultati, ki kažejo, da obstaja pomembna zveza med zaposlitvijo matere in povezanostjo med materjo in otrokom le pri prvorojencih. Morda so na te rezultate vplivale tudi določene statistične omejitve, čeprav rezultatov avtorji raziskave dokončno ne razložijo.

POVEZANOST MED OTROKOVO STAROSTJO, PRI KATERI SE MATI PONOVO ZAPOSLI, IN OTROKOVIMI REAKCIJAMI NA LOČENOST OD MATERE

Dobljeni rezultati avtorjev Barglow, Vaughn in Molitor (1987) se razlikujejo od rezultatov, o katerih poročata Chase-Lansdale in Owen (1987). Vzorci omenjenih dveh raziskav so si podobni, razlika je le v tem, da so v raziskavi avtorjev Chase-Lansdale in Owen bili obravnavani otroci, ki so bili v odsotnosti matere v varstvu pri varuški doma ali pa zunaj lastnega doma. Razlika je tudi ta, da so se matere, ki so sodelovale v raziskavi avtorjev Chase-Lansdale in Owen, zaposlile pri otrokovi starosti 2 tedna do 6 mesecev, to je prej kot matere v zgoraj opisani raziskavi avtorjev Barglow, Vaughn in Molitor, bile pa so prav tako zaposlene poln delovni čas. Možno je, da so na rezultate raziskav vplivale različne osebnostne lastnosti mater, ki pa jih avtorja Chase-Lansdale in Owen nista preverila. **Chase-Lansdale in Owen (1987) trdita, da je v raziskavah vpliva materine zaposlitve na otrokov razvoj navezanosti potrebno kontrolirati otrokovo starost, pri kateri se je mati po dopustu zaradi rojstva otroka ponovno vrnila na delo.** Velika pomanjkljivost raziskav je tudi ta, da ne obravnavajo očeta kot objekt navezanosti.

Kot navajata avtorja Horvat in Magajna (1987), obstajajo tri stopnje v razvoju navezanosti. V kakšnem času otrok preide iz stopnje v stopnjo, je odvisno od posameznega otroka, a vsi otroci preidejo te stopnje v istem vrstnem redu. **Prva stopnja v razvoju navezanosti je stopnja nespecifične navezanosti. Ta stopnja traja do približno 7. meseca starosti. Otrok je v tem obdobju "navezan" na vse osebe, ki z njim prijateljsko ravnajo, ne glede na to, ali so te osebe njemu sorodstveno ali kako drugače blizu ali ne. Druga stopnja razvoja navezanosti je specifična navezanost. Okoli 7. meseca starosti se otrok močno naveže na osebo, ki ga neguje in ljubkuje. Po približno mesecu dni pa se pojavi tudi anksioznost ali celo strah, ki ga otrok izraža z jokom, ob stiku z neznanimi osebami. Otrok se sprosti šele takrat, ko se neznana oseba oddalji. Tretja stopnja v razvoju navezanosti je večkratna ali multipla navezanost. Otrok jo doseže približno v 18. mesecu starosti. Otrok sedaj ni navezan le na eno osebo, ampak je navezan na več oseb, ki zanj skrbijo oz. se z njim prijazno družijo (starši, stari starši, brati oz. sestre, vzgojitelji, itd.).**

Chase-Lansdale in Owen (1987) sta izvedla raziskavo, v kateri sta proučevala odnose med materjo in otrokom pri otrokovi starosti 12 mesecev. Izvedla sta klasičen postopek "tuje situacije". 77.7% otrok je bilo glede na odnose z materjo klasificiranih v kategorijo "varnost", 9.6% v kategorijo "odsotnost varnosti - izogibanje" in 12.8% v kategorijo "odsotnost varnosti - upiranje"; 70.2% jih je bilo glede na odnose z očetom razvrščenih v kategorijo "varnost", 15.96% v kategorijo "odsotnost varnosti - izogibanje" in 13.9% v kategorijo "odsotnost varnosti - upiranje".

Chase-Lansdale in Owen (1987) trdita, da ločenost od matere, ki se zaposli pri otrokovi starosti, nižji od 6 do 7 mesecev, otrok manj občuti, kot če se mati zaposli kasneje. A ker tudi raziskovalci, ki so kontrolirali čas materine zaposlitve, ne poročajo o enotnih rezultatih o vplivu le-te na otrokov razvoj navezanosti, avtorja sklepa, da je potrebno poleg tega kontrolirati tudi materina vedenja in občutke zaradi zaposlitve. **Povsem verjetno je, da odsotnost matere neposredno ne vpliva na otrokov razvoj navezanosti, ampak je pomembno, kako se vede mati glede na to odsotnost. Prav tako je pomembno, kako otrok interpretira materino odsotnost.** Vaughn s kolegi (glej Chase-Lansdale in Owen, 1987) predpostavljata, da zaznavajo otroci (ki v "tuji situaciji" izražajo upiranje materi) svoje zaposlene matere kot nekoristne; zaznavajo, da se jim matere upirajo. Morda otroci zaposlenih mater občutijo odsotnost matere kot znak nepredvidljivosti, kar jim onemogoča razviti ustrezen občutek varnosti.

ALI NI IZOGIBANJE MATERI V "TUJI SITUACIJI" LE ODRAZ OTROKOVE NEODVISNOSTI?

Tudi Belsky in Braungart (1991) se zavedata neenakosti ugotovitev različnih avtorjev o škodljivem vplivu materine zaposlitve v prvem letu otrokovega življenja na otrokov razvoj navezanosti. Nekateri avtorji namreč trdijo, da so podatki o tovrstnih škodljivih vplivih le posledica napak pri raziskovanju. **Avtorja Belsky in Braungart (1991) predpostavljata možnost, da so otroci, ki imajo več izkušenj z varstvom zunaj doma, manj podvrženi stresu v "tuji situaciji" in da je morda otrokovo vedenje, ki je v raziskavah ocenjeno kot "izogibanje materi", v resnici odraz otrokove neodvisnosti.** Primerjala sta dve skupini otrok, ki so bili pri 12. mesecih starosti pri klasičnem raziskovalnem postopku "tuje situacije" klasificirani v kategorijo "odsotnost varnosti - izogibanje". Otroci iz prve skupine so bili v prvem letu življenja več kot 20 ur na teden deležni varstva zunaj doma, otroci iz druge skupine pa manj kot 20 ur. Primerjala sta naslednje reakcije otrok: sitnarjenje, cmeravost, jokanje (kot izraz stresa) in igro (kot izraz neodvisnosti). **Rezultati so pokazali, da so pri ponovnem srečanju z materjo v "tuji situaciji" otroci, klasificirani v kategorijo "odsotnost varnosti - izogibanje" in ki so bili v prvem letu življenja več v varstvu zunaj doma, več jokali in so se manj igrali z igračkami kot otroci, ki so prav tako bili predhodno klasificirani v kategorijo "odsotnost varnosti - izogibanje", vendar so bili manj kot 20 ur na teden deležni varstva zunaj doma pri osebah, ki niso starši. Torej, otroci, ki so bili klasificirani v kategorijo "odsotnost varnosti-izogibanje" in so bili v prvem letu življenja deležni več varstva zunaj doma, niso pokazali nič manj stresa oz. nič več neodvisnosti kot otroci, ki so bili predhodno klasificirani v kategorijo "odsotnost varnosti - izogibanje" in so v prvem letu življenja preživeli manj časa v varstvu zunaj doma.** Poudariti pa je treba, da je v omenjeni raziskavi malo otrok pokazalo stres v času ponovnega srečanja z materjo. S starostjo pri otrocih, ki so bili v prvem letu življenja dalj časa v varstvu zunaj doma, pada število negativnih reakcij,

vendar je le-teh še vedno več kot pri otrocih, ki so v prvem letu življenja preživeli manj časa v varstvu zunaj doma. Avtorja raziskave iščeta možne razloge za dobljene rezultate. Morda je varstvo zunaj doma omejene kvalitete; morda otroci, ki so v varstvu zunaj doma, prepogosto menjavajo varuhe; morda to, da je otrok v varstvu zunaj doma, povzroča stres v družini. Očitno so otroci, ki so preživeli več časa v varstvu zunaj doma, manj sposobni kontrolirati svoja čustva in prikriti negativne reakcije.

VLOGA POČUTJA IN VEDENJA ZAPOSLENE MATERE NA RAZVOJ OTROKOVEGA OBČUTKA VARNOSTI

Kot navajata avtorici Crockenberg in Litman (1991), na otroke neposredno vplivata narava in kvaliteta njihovih kontaktov in interakcij s pomembnimi drugimi osebami. Za dojenčke in mlajše otroke so to predvsem njihovi odrasli skrbniki, to so ponavadi starši. Na obnašanje in čutenje staršev pa vplivajo izkušnje, dobljene zunaj in znotraj družine. Pričakujemo lahko, da npr. materina zaposlitev vpliva na kvaliteto materine skrbi za otroka. Zaposlitev matere, ki ima mlajšega otroka, je gotovo povezana s stresom. Ta stres pa lahko vpliva na interakcijo med materjo in otrokom. **Hoffman (1961; po Crockenberg in Litman, 1991) navaja, da zaposlene matere, ki imajo pozitiven odnos do svojega dela, uporabljajo manj stroge disciplinske ukrepe v odnosu do svojih otrok kot nezaposlene matere.** Torej je zaposlenost matere, in sicer matere, ki je zadovoljna s svojo vlogo, koristna za otrokov razvoj. Druge raziskave tudi kažejo, da je zaposlenost matere le za nekaj ur na dan zelo dobra rešitev za reševanje konflikta, ali biti gospodinja oz. ali biti zaposlena poln delovni čas. **Raziskava, o kateri piše Belsky (1988; po Crockenberg in Litman, 1991), je pokazala, da je samo za otroke mater, ki so zaposlene več kot 20 ur na teden, večja verjetnost, da ne bodo razvili občutka varnosti v odnosih navezanosti.** Tudi raziskave drugih avtorjev so pokazale, da imajo matere, ki so zaposlene le nekaj ur na teden, najboljše odnose s svojimi otroki. Avtorici Crockenberg in Litman (1991) predvidevata, da sta tudi **izobrazba matere in njen dohodek povezana z materinimi odnosi z otrokom.** Žene, ki živijo v družini z nizkim dohodkom, so bolj prisiljene, da se zaposlijo zunaj doma, kot žene, ki živijo v družini z visokim družinskim dohodkom. Prve morajo delati več časa, manj so si sposobne priskrbeti pripomočke in pomočnike pri opravljanju del v gospodinjstvu in pri vzgoji otrok.

V raziskavi avtoric Crockenberg in Litman (1991) so sodelovale matere in njihovi 2 leti stari otroci. V laboratoriju so z materami izvedli intervju, v katerem so preverili, kako so matere zadovoljne s socialno podporo. Crockenberg (1988; po Crockenberg in Litman, 1991) namreč poroča, da matere, ki izražajo nezadovoljstvo s socialno podporo, pogosteje poročajo o stresnih dogodkih, so manj zadovoljne s svojo socialno vlogo in so pogosto neporočene. Vprašanja v zvezi z zadovoljstvom matere s svojo socialno vlogo so za zaposlene matere zajemala problem zadovoljstva z vrsto dela, s številom in gibljivostjo delovnih ur, s sodelavci, z vodstvenim kadrom, z okoljem oz. prostorom, kjer opravlja delo, z dohodkom; za nezaposlene matere pa čas, ki ga preživi z otrokom, čas, ko opravlja gospodinjstvo, čas, ko je z drugimi odraslimi osebami, občutek osebne rasti in dohodek. **Zadovoljstvo s socialno vlogo je bilo pozitivno povezano z zaposlitvenim statusom, in sicer zadovoljstvo je bilo večje pri zaposlenih materah.** Na osnovi intervjuja so se zbrali tudi podatki o številu ur materine zaposlitve, o sedanjem in preteklem otrokovem varstvu, otrokovi starosti pri uvedbi nadomestnega varstva, času, ko je mati oz. so drugi člani družine odgovorni za naloge,

povezane z otrokom oz. gospodinjstvom. V laboratoriju so izvedli tudi opazovanje interakcije med materjo in otrokom pri nalogi pospravljanja igrač. Potrebno je bilo pobrati vse igrače v igralnici in jih dati v velik zaboj. Mati je dobila navodilo, da sicer lahko pomaga pri tej nalogi, a da je naloga predvsem otrokova. Na otrokovem domu pa se je izvedlo opazovanje interakcije med materjo in otrokom pri pripravi kosila in hranjenju. Pri opazovanju so bili raziskovalci predvsem pozorni na materine izjave, namenjene otroku (negativna kontrola otroka, kontrola otroka in vodenje otroka) in na to, koliko se mati odziva na otrokove iniciative. Opazovali so tudi otrokovo vedenje in ga klasificirali v naslednji kategoriji: kljubovalnost (jeza in agresivnost do matere, zavračanje dejanj, ki jih zahteva oz. želi mati) in vodljivost (otrok se vede v skladu z materinimi zahtevami oz. željami).

Avtorici Crockenberg in Litman (1991) sta želeli v svoji raziskavi ugotoviti razlike v vedenju mater in vedenju otrok v povezavi z materino zaposlenostjo zunaj doma. Rezultati raziskave so potrdili ekološko stališče, da specifični aspekti dela in družinskega okolja v povezavi z materino zaposlenostjo zunaj doma vplivajo na materino in otrokovo vedenje. Rezultati, dobljeni na osnovi meritev, izvedenih na otrokovem domu in v laboratoriju, niso povsem enotni. Vedenje zaposlenih in nezaposlenih mater pri pospravljanju igrač v laboratoriju se je razlikovalo samo v primeru, da so bile zaposlene matere nezadovoljne s svojo vlogo na delovnem mestu in so izražale nizko socialno podporo. **Zaposlene matere z nizkim zadovoljstvom s svojo socialno vlogo so pri pospravljanju igrač izrazile več negativne kontrole kot zaposlene matere, ki so bile zadovoljne s svojo socialno vlogo.** Vpliv nezadovoljstva s svojo socialno vlogo in vpliv socialne podpore na vedenje mater je večji pri zaposlenih kot pri nezaposlenih materah. **Zaposlene matere, ki so bile nezadovoljne s svojo socialno vlogo, so uporabile pomembno več negativne kontrole in kontrole kot nezaposlene matere, ki niso bile zadovoljne s svojo socialno vlogo.**

Opisani rezultati pa niso konsistentni z rezultati, dobljenimi pri opazovanju na domu. **Pri pripravi kosila so zaposlene matere izrazile manj negativne kontrole in manj kontrole kot nezaposlene matere.** V laboratorijski situaciji in doma so zaposlene matere, ki delajo več ur na teden, pokazale bolj ustrezno vedenje in so bile bolj občutljive za iniciativo svojih otrok kot zaposlene matere, ki delajo manj ur na teden. Ti rezultati so bili nekonsistentni s predhodnimi predikcijami avtoric raziskave.

Crockenberg in Litman (1991) predpostavljata, da se doma zaposlene matere izogibajo konfliktom s svojimi otroki. Da bi ohranile kontakt z otrokom in razvile oz. vzdrževale z njim pozitivne odnose, se še posebej izogibajo konfliktom z otrokom matere, ki so dalj časa odsotne od doma zaradi svoje zaposlitve. Otroci teh mater v času priprave kosila izražajo vodljivost, kar verjetno kaže njihovo veselje ob ponovnem snidenju z materjo in ob materini pripravljenosti, da bi kratek čas, ko je z otrokom, čim bolj kvalitetno preživela. Tudi drugi avtorji (Pederson, Cain, Zaslow in Anderson, 1982; po Crockenberg in Litman, 1991) ponujajo podobne razlage svojih ugotovitev, da so zaposlene matere v intenzivni interakciji s svojim otrokom, ko se vrnejo z dela. Ko se mati vrne z dela, je otrok še posebej občutljiv in potrebuje veliko materine pozornosti. **Druga verjetna razlaga dobljenih rezultatov je, da so zaposlene matere manj v stresu, ko se vrnejo domov, in so bolj sposobne upoštevati svoje otroke kot nezaposlene matere, ki so že napete po dolgem dnevu, ki so ga preživele doma, in si želijo, da bi si lahko nekoliko oddahnile od otroka.**

Nadaljnje analize so pokazale, da omenjene razlike izginejo, ko se kot variabla v

regresijsko analizo vključi družinski dohodek. Ko so izenačili družine po dohodku, materina zaposlitev ni bila več povezana z bolj ustreznim obnašanjem do otroka. Ena izmed koristi materine zaposlenosti je gotovo večji družinski dohodek. Prav ta dohodek omogoča zaposleni materi, da se lažje pogaja z ostalimi člani družine (predvsem s partnerjem) o njenih tradicionalnih družinskih dolžnostih, omogoča pa ji tudi to, da kupuje dražjo, že delno pripravljeno hrano. Avtorici raziskave sta predpostavljali, da zaposlene matere, še posebej tiste, ki delajo več ur zunaj doma in imajo večjo plačo, čutijo manj osebne odgovornosti za pripravo kosila kot nezaposlene matere, zato so bolj občutljive za otrokovo iniciativo in manj dokazujejo svojo moč nad otrokom. Primerjali sta izjave mater o lastni odgovornosti za pripravo kosila. Potrdila se je predpostavka, da je delitev nalog večja v družinah, kjer sta oba starša zaposlena. Zaposlene matere delijo svojo odgovornost za pripravo kosila z drugimi člani družine v večji meri kot nezaposlene matere. Vendar te razlike ne razložijo vedenja mater v času kosila. Občutek delitve dogovornosti ni bil povezan z materinim obnašanjem.

Matere, ki delajo več ur na teden, se v primerjavi z materami, ki delajo manj ur, bolj primerno obnašajo v odnosu do svojega otroka. Avtorici sklepata, da se matere, ki so dalj časa odsotne od doma, bolj zavedajo negativnega vpliva svoje odsotnosti na otroka in želijo bolj kompenzirati svojo odsotnost. Hoffman (1987; po Crockenberg in Litman, 1991) citira podatek, da se zaposlene matere zavedajo kompenzacije lastne odsotnosti, več nedeljene pozornosti posvetijo svojemu otroku, ta kompenzacija pa je še posebej močna pri materah, zaposlenih poln delovni čas.

Matere, zaposlene poln delovni čas, imajo otroke, ki se doma in v laboratoriju bolj primerno obnašajo, so bolj vodljivi. Te rezultate lahko razložimo z razlikami v materinem obnašanju. Kot je že zapisano v predhodnem tekstu, tudi obnašanje mater variira glede na čas materine zaposlitve. **Avtorici menita, da je večja vodljivost otrok zaposlenih mater pokazatelj večje socialne zrelosti teh otrok. Ti otroci so dosegli večjo socialno zrelost prav zato, ker so v manjši meri deležni neprimerne materine kontrole.** Čeprav se tudi ti otroci včasih srečajo z neugodnimi vzgojnimi strategijami mater, se to zgodi manj pogosto in manj konsistentno.

Vpliv materine zaposlitve na otrokovo ključovalno obnašanje je bolj kompleksen. Materina zaposlenost je povezana z večjo ali manjšo otrokovo ključovalnostjo, odvisno od drugih karakteristik konteksta ali otroka. **Negativni vpliv materine zaposlitve, ki je evidenten v večji otrokovi ključovalnosti, se pojavi samo v laboratoriju.** Avtorici sta ocenjevali ključovalnost kot posledico neustreznih odnosov med materjo in otrokom. Morda večja ključovalnost otrok zaposlenih mater v določenih pogojih izraža otrokov signal za mater, da nekaj manjka v njenem odnosu.

V laboratoriju je imela nizka kvaliteta materine skrbi za otroka (to je visoka negativna kontrola) več negativnih vplivov na otroka pri zaposlenih kot pri nezaposlenih materah. Doma pa so se pojavile edine pomembne razlike med zaposlenimi in nezaposlenimi materami pri nizki stopnji kontrole otroka. Pri nizki negativni kontroli (to je visoki kvaliteti materine skrbi za otroka) je ključovalnost nižja pri otrocih zaposlenih mater kot nezaposlenih mater. Ti rezultati sugerirajo, da kvaliteta materine skrbi vpliva na otrokovo vedenje v večji meri pri zaposlenih materah kot pri nezaposlenih materah. **Zakaj negativna kontrola izzove več ključovalnosti pri otrocih zaposlenih mater kot nezaposlenih mater? Razlaga je verjetno v otrokovi zaznavi vedenja svojih mater. Če matere preživijo več časa s svojimi otroki, imajo otroci več možnosti, da z materami preživijo tudi nestresne, prijetne dogodke.** Pozitivna interakcija z materjo lahko v določeni meri kompenzira konflikte, ki se zgodijo v bolj stresnih delih dneva (npr. ko je treba spraviti igrače ali se pripraviti za kosilo). Za otroke zaposlenih

mater je čas, ko so skupaj z materjo, omejen. Negativne interakcije z materjo pa lahko imajo bolj negativen vpliv na otrokov razvoj, ker ni rezervoarja pozitivne interakcije.

Avtorici sta sklepali, da materina zaposlenost lahko negativno vpliva na obnašanje, ko sta dohodek in izobrazba matere nizka, vendar podatki te hipoteze niso potrdili. **Niti nizek družinski dohodek niti nizka materina izobrazba ne povečata verjetnosti, da ima materina zaposlenost negativen vpliv na kvaliteto materine skrbi za otroka. Otroci iz družin z nizkim dohodkom in nezaposleno materjo so bili bolj kljubovalni kot otroci iz družin z nizkim dohodkom in zaposleno materjo.** Ugotovitev, da je materina zaposlitev v družinah z nizkim dohodkom lahko pozitivna za razvoj otroka, se sklada z ugotovitvami, o katerih poroča Hoffman (1987; po Crockenberg in Litman, 1991), in sicer, da so črnski otroci, ki živijo v revščini, dosegli boljše rezultate na kognitivni, socialni in osebnostni skali, če so njihove matere bile zaposlene, razen v pogojih izredno velike napetosti v družini.

Avtorici Crockenberg in Litman (1991) zaključujeta, da rezultati kažejo, da zaposlene matere doma bolj kvalitetno komunicirajo s svojimi otroki kot nezaposlene matere. Zaposlene matere poskušajo kompenzirati svojo odsotnost z bolj kvalitetnimi odnosi z otrokom. Vendar v laboratorijski situaciji pokažejo zaposlene matere, ki niso zadovoljne s svojo socialno vlogo, več neprimerne interakcije z otrokom. Ti rezultati kažejo, da se tudi zaposlene matere niso vedno sposobne izogibati konfliktom z otrokom. Avtorici raziskave sklepata, da je podobnih situacij v življenju zaposlenih mater še več. Npr. zaposlene matere se ne morejo izogibati konfliktom z otrokom zjutraj, ko želijo pred odhodom v službo čimprej pripraviti svojega dvoletnika (ga umiti, obleči itd.) za odhod od doma v nadomestno varstvo. Ta problem je še posebej pereč, če mati nima gibljivega delovnega časa in nima nikogar, ki bi ji pri tej pripravi otroka pomagal.

Avtorici Crockenberg in Litman (1991) skleneta svoj prispevek z ugotovitvijo, da je nemogoče enostavno govoriti o pozitivnem ali negativnem vplivu materine zaposlitve na materino obnašanje do otroka. Vpliv je odvisen od situacije. Kakšen vpliv pa ima materina zaposlitev na otrokovo vedenje, je verjetno odvisno od tega, kako otroci zaznavajo vedenje svojih mater. Dogaja se, da na enako vedenje matere otroci zaposlenih mater drugače reagirajo kot otroci nezaposlenih mater. Verjetno na otrokovo vedenje vplivajo tudi pričakovanja otroka o tem, kako bi se njihova mati obnašala v stresni situaciji.

Prav tako ne bi bilo smiselno pozabiti, da lahko tudi otrok vpliva na materino obnašanje, in ne le obratno. Covey (1990; po Crockenberg in Litman, 1991) poroča, da matere kljubovalnih otrok uporabijo več neprimerne kontrole nad otrokom kot matere manj kljubovalnih otrok.

Tudi avtorji Stifter, Coulehan in Fish (1993) se zavedajo, da ne obstaja pravilo, da bi bile zaposlene matere manj občutljive v odnosu do otroka kot nezaposlene matere, čeprav preživijo z otrokom manj časa. Zaposlene matere se bolj posvetijo otroku, se z njim več pogovarjajo in v stiku z otrokom pokažejo več pozitivnih čustev. Te trditve podpirajo tudi ugotovitve, ki temelje na proučevanju interakcije med materjo, otrokom in očetom. Kljub temu da v situaciji nestrukturirane igre niso bile opažene razlike v interakciji med materjo in otrokom glede na to, ali je mati zaposlena ali ne, so se glede na zaposlitveni status matere pokazale pomembne razlike v interakciji med materjo, otrokom in očetom. Ta interakcija je bila veliko manj kvalitetna v družinah, kjer je bila mati zaposlena, kot v družinah, kjer mati ni bila zaposlena. **Matere, ki so bile zaposlene zunaj doma, so imele boljše odnose s svojimi otroki kot njihovi možje, medtem ko so imele nezaposlene matere slabše odnose s svojimi otroki kot njihovi možje.**

Hock (1980; po Stifter, Coulehan in Fish, 1993) navaja, da na odnos med materjo in otrokom vpliva materin konflikt vlog. Konflikt vlog se izraža tudi z materino separacijsko anksioznostjo. Hock, McBride in Gnezda (1989) navajajo, da je materina separacijska anksioznost kompleksni, multidimenzionalni in multiplo determinirani konstrukt. Materina separacijska anksioznost je definirana kot neprijeten emocionalni občutek, pogojen z izkušnjo ločitve. Kaže se kot skrb, žalost ali krivda. **Hock (1980; po Stifter, Coulehan in Fish, 1993) ugotavlja, da imajo neugodne interakcije s svojim otrokom tako zaposlene matere, ki občutijo anksioznost zaradi zapuščanja otroka v času odhoda na delo, kot nezaposlene matere, ki so obremenjene z lastno kariero.** Mati, ki meni, da je edino ona sposobna pravilno skrbeti za otroka in ki čuti krivdo zaradi ločitve od otroka, bo verjetno, če bo imela za to pogoje, ostala doma pri otroku. Če se bo zaposlila, bodo njeni občutki in stališča v nasprotju z zahtevami zaposlitve, ta konflikt pa bo negativno vplival na njen odnos do otroka. Avtorji Stifter, Coulehan in Fish (1993) povzemajo po drugih avtorjih, da matere, ki zaradi ločitve od otroka občutijo anksioznost, preveč varujejo otroka, kar negativno vpliva na otrokov razvoj.

V raziskavi, ki so jo izvedli avtorji Stifter, Coulehan in Fish (1993), so sodelovale matere (klasificirane v skupino "nezaposlene matere"), ki se niso zaposlile pred otrokovim 10. mesecem starosti, in matere (klasificirane v kategorijo "zaposlene matere"), ki so se zaposlile zunaj doma pred otrokovim 5. mesecem starosti. Preden je bil otrok star 5 mesecev, so matere izpolnile vprašalnik o občutku anksioznosti ob ločitvi od otroka. Ta vprašalnik je obsegal problem materine separacijske anksioznosti (občutek krivde zaradi ločitve od otroka; stališče o tem, ali je prav, da za otroka skrbi in ga varuje izključno mati), materino zaznavo vpliva otrokove ločitve od matere na razvoj otroka; stališče matere o ločitvi matere od otroka, ki je pogojena z materino zaposlitvijo (iskanje ravnotežja med materinsko vlogo in ustvarjanjem kariere). Raziskovalci so ugotavljali interakcije med materjo in otrokom, ko so bili otroci stari 5 mesecev in 10 mesecev. In sicer, v laboratoriju sta mati in otrok našla škatlo polno igračk. Dobila sta navodilo, naj se igrata kot doma. Če želita, lahko uporabita igrače. Na osnovi video posnetkov in štiristopenjske lestvice so raziskovalci ocenili materino senzitivnost - občutljivost in vsiljivost. Materina občutljivost je bila definirana kot usmerjenost na otroka; usklajenost materinega vedenja z otrokovim razpoloženjem, čustvi, sposobnostmi, tempom interakcije; dopuščanje matere, da otrok vodi interakcijo; pomiritev otroka v primeru, da je to potrebno, in spodbujanje otroka, primerno njegovi stopnji razvoja. Vsiljivost pa je bila definirana kot ignoriranje otrokovih iniciativ in interesov; pretirano kontroliranje otroka; preobremenjevanje otroka z različnimi dražljaji; zavračanje predmetov, za katere otrok še vedno kaže interes; nesposobnost preoblikovanja otrokovega obnašanja, ko otrok zavrača igro ali kaže negativna čustva; nedopuščanje, da bi otrok narekoval tempo in usmerjenost igre oz. interakcije.

Snemanje interakcije med materjo in otrokom je trajalo 21 minut. V tem času sta se morala otrok in mati večkrat ločiti, kar bi naj povečalo otrokov stres. Na osnovi vedenja, ki so ga otroci pokazali do matere, so bili klasificirani v naslednje skupine: A (anksioznost - izogibanje), B (varnost), C (anksioznost - upiranje).

Rezultati niso pokazali pomembnih razlik glede na spol in vrstni red rojstva otroka. Niso bile najdene pomembne zveze med zaposlitvenim statusom matere in interakcijami matere z otrokom. Matere so pokazale več občutljivosti, ko so bili otroci stari 10 mesecev, kot takrat, ko so bili stari 5 mesecev, kar lahko razložimo z večjo zrelostjo otroka, kakor tudi z večjo izkušnostjo mater. Otroci, stari 10 mesecev, so motorično bolj spretni, lažje sodelujejo pri igri in lažje izrazijo svoje potrebe. Pri 10 mesecev starih otroci imajo matere več izkušenj z otrokom, kar jim omogoča, da lažje predvidijo

otrokove reakcije. Zaposlene matere so zaradi ločitve od otroka pokazale manj anksioznosti kot nezaposlene matere, še posebej če je bila ta ločitev povezana z delom. Ko so primerjali anksioznost zaposlenih mater zaradi ločitve od otroka, so ugotovili, da največjo anksioznost zaradi ločitve od otroka zaradi dela čutijo matere, ki delajo najmanj ur na teden. Pokazalo se je, da so zaposlene matere, ki čutijo visoko stopnjo anksioznosti zaradi ločitve od otroka zaradi dela, bolj vsiljive kot zaposlene matere, ki čutijo nizko anksioznost, bolj vsiljive kot nezaposlene matere, ki čutijo nizko anksioznost, in nezaposlene matere, ki občutijo visoko anksioznost. Zanimivo je, da anksiozne zaposlene matere v obdobju od otrokovega 5 do 10 meseca starosti kažejo vedno več vsiljivega vedenja, medtem ko vse ostale matere kažejo vedno manj vsiljivega vedenja. V tem se verjetno izraža njihova skrb in žalost zaradi ločitve od otroka ravno v času, ko se začne otrok bolj povezovati z okolico.

Obnašanje otroka do matere v primerih eksperimentalno izzvine ločitve od matere pri 18 mesecih otrokove starosti ni bilo pomembno povezano z zaposlitvenim statusom matere; s stopnjo anksioznosti, ki jo občuti mati ob ločitvi; z materinim obnašanjem v interakciji z otrokom pri 5. mesecu otrokove starosti. Pomembne razlike pa so se pojavile glede materine občutljivosti in vsiljivosti, izražene pri 10 mesecih otrokove starosti. **Matere otrok, ki so bili klasificirani v kategoriji A ("izogibanje") in C ("upiranje"), so bile manj občutljive in bolj vsiljive kot matere otrok, klasificirane v kategorijo B ("varnost").** Če so, kot je zgoraj zapisano, matere, ki so zaposlene in čutijo močno anksioznost zaradi ločenosti od otroka, bolj vsiljive v odnosu do otroka in če imajo bolj vsiljive matere otroke, ki v "tuji situaciji" kažejo manj primerno vedenje, potem lahko sklepamo, da **imajo zaposlene matere, ki čutijo močno anksioznost zaradi ločitve od otroka zaradi dela, otroke, ki kažejo anksioznost in izogibanje. Te matere verjetno želijo kompenzirati čas, ko niso z otrokom, s kontrolo otroka, namesto da bi sledile otrokovim interesom, tempu in iniciativam.** Verjetno je, da bi anksiozne zaposlene matere ostale doma, če jih v delo ne bi sililo preživetje ali drugi profesionalni razlogi. Tudi matere, ki so doma, vendar bi bile raje zaposlene zunaj doma, kažejo veliko stresa in depresivnih simptomov. Kot sami navajajo, pa avtorji v omenjeni raziskavi niso upoštevali, da tudi karakteristike otroka lahko vplivajo na odnose med materjo in otrokom. Verjetno je to, koliko mati spodbuja otroka, odvisno tudi od otrokove aktivnosti in čustvene odzivnosti.

Tudi članek avtorjev Hock, McBride in Gnezda (1989) opozarja na pomen materine anksioznosti. Omenjeni raziskovalci so sestavili lestvico, imenovano "Maternal Separation Anxiety Scale" (MSAS), ki vsebuje naslednja področja: materini občutki, pogojeni z ločitvijo od otroka (žalost, skrb, krivda), željo po fizični bližini in ljubkovanju, verovanja o pomembnosti materinega varstva otroka, verovanja o otrokovi sposobnosti prilagoditve na tuje okolje in o koristnosti varstva pri drugih osebah, občutki glede ločitve zaradi zaposlitve. Lestvico so Hock, McBride in Gnezda (1989) tudi empirično preskusili. Faktorska analiza podatkov, zbranih na osnovi MSAS, je dala tri faktorje, ki so jih avtorji tako imenovali: Materina separacijska anksioznost (krivda, žalost, depresija zaradi ločitve od otroka; stališče o tem, kako dobro lahko druge osebe emocionalno in fizično poskrbijo za otroka; občutek, da jo otrok želi in da je najbolje, da sama skrbi zanj itd.), Percepcija vplivov separacije na otroka (otrokova sposobnost za prilagoditev na druge osebe; otrokove koristi od tega, da nekdo drug skrbi zanj; materina percepcija otrokovih reakcij na separacijo; materina verovanja o funkcioniranju otroka v njeni odsotnosti itd.) in Separacija, povezana z zaposlitvijo matere (občutki glede materine kariere in zaposlitve). V eni izmed raziskav so avtorji Hock,

McBride in Gnezda (1989) proučevali otroke pri treh mesecih starosti in njihove matere. Poleg MSAS so izvedli tudi intervju z materami, ki je vključeval podobne dimenzije kot MSAS, v laboratoriju pa so opazovali vedenje matere. Matere so opazovali, ko so se poslavljale od otroka (dobile so navodilo, da naj delajo, kar hočejo, le da bo za otroka slovo prijetno; analizirali so besedno in nebesedno komunikacijo matere z otrokom in varuško; separacijska anksioznost matere je bila ocenjena na osnovi petih stopenj) in ko so se srečale z otrokom po vrnitvi v sobo (postopek je bil podoben kot v situaciji poslavljanja; z oceno 3 so bile ocenjene matere, ki so se hitro približale otroku, so ga pogledale in z njim verbalno komunicirale; z oceno 5 so bile ocenjene matere, ki so verbalno pokazale, da so bile v skrbeh, otroka so dvignile in ga pomirile). V času, ko so bile ločene od otroka, so matere izpolnile vprašalnik, ki je obravnaval njihovo trenutno separacijsko anksioznost, sicer pa je bil po postavkah podoben MSAS, le da je bil krajši. 25% mater je pokazalo nizko stopnjo separacijske anksioznosti pri poslavljanju (malo časa so namenile za to, da bi otroku ustvarile pogoje, da bi mu bilo udobno; imele so malo interakcij z otrokom in varuško; čim prej so hotele zapustiti sobo in s tem tudi otroka), 53% mater je pokazalo srednjo separacijsko anksioznost (dajale so vtis, da se zavedajo ločitve od otroka; preden so zapustile otroka, so ga primerno prilagodile na dano situacijo; dale so varuški navodila glede varstva otroka v času njihove odsotnosti in verbalno otroku omenile ločitev), 8% mater pa je pokazalo visoko stopnjo separacijske anksioznosti (z vedenjem in govorom so pokazale visoko skrb glede otrokovega zadovoljstva, preveč časa so porabile za interakcijo z otrokom in večkrat so izrekle stavke, kot "Tako bom nazaj.", "Me boš pogrešal, ali ne?"). Ob ponovnem snidenju z otrokom je 17% mater pokazalo nizko stopnjo separacijske anksioznosti (verbalno in vizualno so ignorirale otroka, z varuhinjo so govorile o rečeh, ki niso bile v zvezi z otrokom), 72% mater je pokazalo srednjo stopnjo separacijske anksioznosti (bile so sproščene, vendar zanimale so se, kaj je njihov otrok delal in kako se je obnašal) in 11% mater je pokazalo visoko stopnjo separacijske anksioznosti (ljubkovale so otroka, kot da bi bil v stresu; intenzivno so spraševale varuhinjo o obnašanju in počutju otroka v času njihove odsotnosti; otroku so postavljale vprašanja kot "Ali si me pogrešal?", "Ali je vse v redu?"; obotavljale so se z otrokom, nadaljevale pogovor in igro z njim, da bi sebe ohrabile in prepričale, da je vse v redu). Matere so bile glede na omenjeni dve situaciji kar konsistentne v obnašanju, saj ni bilo primera, da bi bile z enim ekstremom ocenjene v situaciji poslavljanja in z drugim ekstremom v situaciji ponovnega snidenja z otrokom. **V času odsotnosti je 50% mater pokazalo malo skrbi zaradi ločenosti od otroka, ostale so pokazale zmerno ali visoko zaskrbljenost. Glede na to, da so bili otroci stari tri mesece, avtorji raziskave sklepajo, da je percipirana stresna situacija za otroka le projekcija materine separacijske anksioznosti in ne realnega otrokovega stresa.** Raziskava je pokazala, da je separacijska anksioznost pomembno prisotna v življenju mater in da obstajajo velike razlike v doživljanju separacijske anksioznosti pri materah. Zveze med izrazom materine separacijske anksioznosti pri različnih merah, uporabljenih v opisani raziskavi, so pomembne. Zanimivo je, da vedenje matere ob poslavljanju ni pomembno povezano z nobeno lestvico materine separacijske anksioznosti. Razlog je verjetno v tem, da so bile matere ob poslavljanju pozorne na navodila eksperimentatorja, ali pa so svojo negotovost hotele otroku prikriti. **Obstajajo pa pomembne zveze med vedenjem mater po vrnitvi v sobo in lestvicami materine separacijske anksioznosti.** Avtorji Hock, McBride in Gnezda (1989) menijo, da bi bilo potrebno raziskati tudi karakteristike otroka in druge karakteristike matere, ki so morda povezane z njenim občutkom separacijske anksioznosti.

KAKŠEN VPLIV IMA MATERINA ZAPOSILITEV V ZGODNJEM OBDOBJU OTROKOVEGA ŽIVLJENJA NA RAZVOJ NAVEZANOSTI PRI DEKLICAH, IN KAKŠEN VPLIV PRI DEČKIH?

Chase-Lansdale in Owen (1987) nista odkrila pomembnih razlik med deklicami in dečki glede klasifikacije njihovega obnašanja v "tuji situaciji". Ker pa sta izvedla "tuyo situacijo", na osnovi katere sta ugotavljala otrokovo navezanost na mater in na očeta, sta lahko opravila tudi bolj podrobne analize. Ugotovila sta, da je glede na odnose z očetom več fantov klasificiranih v kategorijo "odsotnost varnosti" v primeru, da se je mati zaposlila v zgodnjem obdobju otrokovega življenja, kot v primeru, da se ni zaposlila. Ni pa pomembno povezana materina zaposlitev z odnosi deklet z materjo oz. z očetom, kakor tudi ni pomembno povezana materina zaposlitev z odnosi fantov z materami. **Sinovi zaposlenih mater kažejo pomembno več upiranja v odnosu z očetom kot sinovi nezaposlenih mater.** Kot omenjata Chase-Lansdale in Owen (1987), druge raziskave kažejo, da starši menijo, da so fantje trdnjši kot dekleta v času po rojstvu in tudi kasneje. Očetje kažejo več seksualno tipičnega obnašanja kot matere, še posebej v odnosu do sinov. Pri enem letu starosti sinove obravnavajo bolj strogo kot hčere. **Morda je situacija, ko se mati zaposli in mora v času, ki ga preživi doma, kombinirati vzgojo otroka z gospodinjstvi, za sinove emocionalno neugodna.** V tej stresni situaciji očetje pričakujejo več od sinov kot od hčerk. Ker očetje zaznavajo svoje hčere kot bolj občutljive, se v tej stresni situaciji bolj potrudijo, da bi jim nudili emocionalno varnost. Seveda pa bi bilo treba to hipotezo še preveriti. Zaslow s kolegi (1985; po Chase-Lansdale in Owen, 1987) poroča, da 12 mesecev stari fantje zaposlenih mater sprejmejo manj stimulacije od obeh staršev kot dekleta v istih družinah ali kot otroci v družinah, kjer mati ni zaposlena. Tudi Stuckey, McGhee in Bell (po Chase-Lansdale in Owen, 1987) ugotavljajo, da so več pozornosti od staršev deležni fantje v družinah, v katerih matere niso zaposlene, medtem ko dekleta sprejmejo več pozornosti v družinah, kjer je mati zaposlena. Bronfenbrenner, Alvarez in Henderson (1984; po Chase-Lansdale in Owen, 1987) poročajo, da matere, ki so zaposlene poln delovni čas, opisujejo v intervjuju svoje sinove manj ugodno kot matere, ki delajo nepoln delovni čas, oz. matere, ki niso zaposlene. **Raziskava avtorjev Chase-Lansdale in Owen (1987) je le dodatek k raziskavam, ki kažejo, da fantje v primerjavi z dekleti močnejše občutijo različne psihosocialne stresne situacije, kot so ločitev, nezaposlenost staršev, nosečnost matere v obdobju adolescence in podobno.**

Kot navajata Crockenberg in Litman (1991), številne raziskave kažejo, da malčki, ki so bili pred drugim letom starosti v varstvu zunaj doma in imajo zaposlene matere, kažejo več jeze in agresivnosti proti odraslim in vrstnikom, manj sodelujejo z drugimi in so bolj neubogljivi. Vendar vse raziskave teh vplivov ne potrdijo. Nekatere potrdijo te vplive le za fante, ne pa tudi za dekleta.

Avtorici Crockenberg in Litman (1991) poročata, da so sinovi zaposlenih mater pogosteje kot sinovi nezaposlenih mater in hčere zaposlenih oz. nezaposlenih mater kljubovali v laboratorijski situaciji. Čeprav obstaja tendenca, da matere uporabijo več negativne kontrole pri sinovih, ni podatka, da se zaposlene matere manj primerno obnašajo, ko so s sinovi, kot nezaposlene matere. Rezultati niso potrdili pomembne interakcije med otrokovim spolom, materino negativno kontrolo in materinim zaposlitvenim statusom. Sklepamo lahko, da povezanost med materinim zaposlitvenim statusom in razlikami med dečki in deklicami v vedenju v laboratorijski situaciji ni pogojena niti s tem, da bi se matere pomembno drugače obnašale do sinov kot do hčera, niti s tem, da bi sinovi drugače kot hčere reagirali na materino kontrolo. Obstaja pa

podatek, da sinovi zaposlenih mater drugače kot hčerke zaposlenih mater reagirajo na to, da so bili v varstvu pri različnih osebah. Verjetno lahko prav z razlikami med dečki in deklicami v reakcijah na večje število skrbnikov razložimo razlike med sinovi in hčerami zaposlenih mater v ključnosti pri pobiranju igrač. Ti rezultati kažejo, da otrokove izkušnje v situacijah zunaj družine lahko pomembno vplivajo na družinske interakcije. Rezultati opisane raziskave pa ne omogočajo zaključka o tem, ali so opažene razlike med dečki in deklicami v reakcijah na večje število nadomestnih skrbnikov pogojene s tem, da so fantje bolj občutljivi kot dekleta glede števila ljudi, pri katerih so bili v varstvu, ali pa so fantje bili deležni manj kvalitetnega varstva kot dekleta. Morda fantje res bolj kot dekleta potrebujejo stabilno socializacijsko osebo (mater ali nadomestnega skrbnika), morda pa opísane razlike nastanejo zaradi tega, ker so bili v obravnavanem vzorcu očetje pogosteje nadomestni skrbniki za dekleta kot za fante. Očetova povezanost z otrokom je lahko kvalitativno različna kot povezanost med otrokom in drugimi nadomestnimi skrbniki.

ZAKLJUČEK

Rezultati novejših raziskav vpliva materine zaposlitve na otrokov razvoj navezanosti kažejo, da ne moremo enostavno zaključiti, ali je vpliv materine zaposlitve pozitiven ali negativen, ampak lahko le trdimo, da je odvisen od številnih dejavnikov. Delovanje teh dejavnikov pa je lahko v pomembni meri odvisno tudi od karakteristik otroka, pri čemer imam v mislih predvsem otrokov temperament. Npr. mati, ki ima otroka, ki močno reagira na nove situacije in na neznane osebe, ki ob nadomestnem skrbniku občuti močan stres, bo verjetno občutila več anksioznosti zaradi svoje ločenosti od otroka zaradi zaposlitve, kot mati otroka, ki se hitro prilagaja novim situacijam. Prav tako je vpliv materine zaposlitve na otrokov razvoj navezanosti verjetno odvisen od kvalitete nadomestnega varstva. Morda je otrokov stres zaradi ločitve od matere manjši, če je nadomestni skrbnik občutljiv za otrokove potrebe in iniciative. In prav ta problem nameravam predstaviti v katerem izmed svojih naslednjih člankov.

LITERATURA

- Barglow, P., Vaughn, B. in Molitor, N., Effects of maternal absence due to employment on the quality of infant-mother attachment in a low-risk sample, *Child Development*, 58, 1987, 945-954.
- Belsky, J. in Braungart, J. M., Are Insecure-Avoidant Infants with Extensive Day-Care Experience Less Stressed by and More Independent in the Strange Situation?, *Child Development*, 1991, 62, 567-571.
- Braungart, J. M., in Stifter, C. A., Regulation of negative reactivity during the strange situation: Temperament and attachment in 12-month-old infants, *Infant Behavior and Development*, 1991, 14, 349-364.
- Chase-Lansdale, P. L. in Owen, M. T., Maternal employment in a family context: Effects on infant-mother and infant-father attachment, *Child Development*, 1987, 58, 1505-1512.
- Crockenberg, S. in Litman, C., Effects of Maternal Employment on Maternal and Two-Year-Old Child Behavior, *Child Development*, 62, 1991, 930-953.
- Hock, E., McBride, S. in Gnezda, M. T., Maternal separation anxiety: Mother-infant separation from the maternal perspective, *Child Development*, 1989, 60, 793-802.
- Horvat, L. in Magajna, L., Razvojna psihologija, DZS, 1987, Ljubljana.
- Stifter, C. A.; Coulehan, C. M. in Fish, M., Linking Employment to Attachment: The Mediating Effects of Maternal Separation Anxiety and Interactive Behavior, *Child Development*, 5, 1993, 1451-1460.